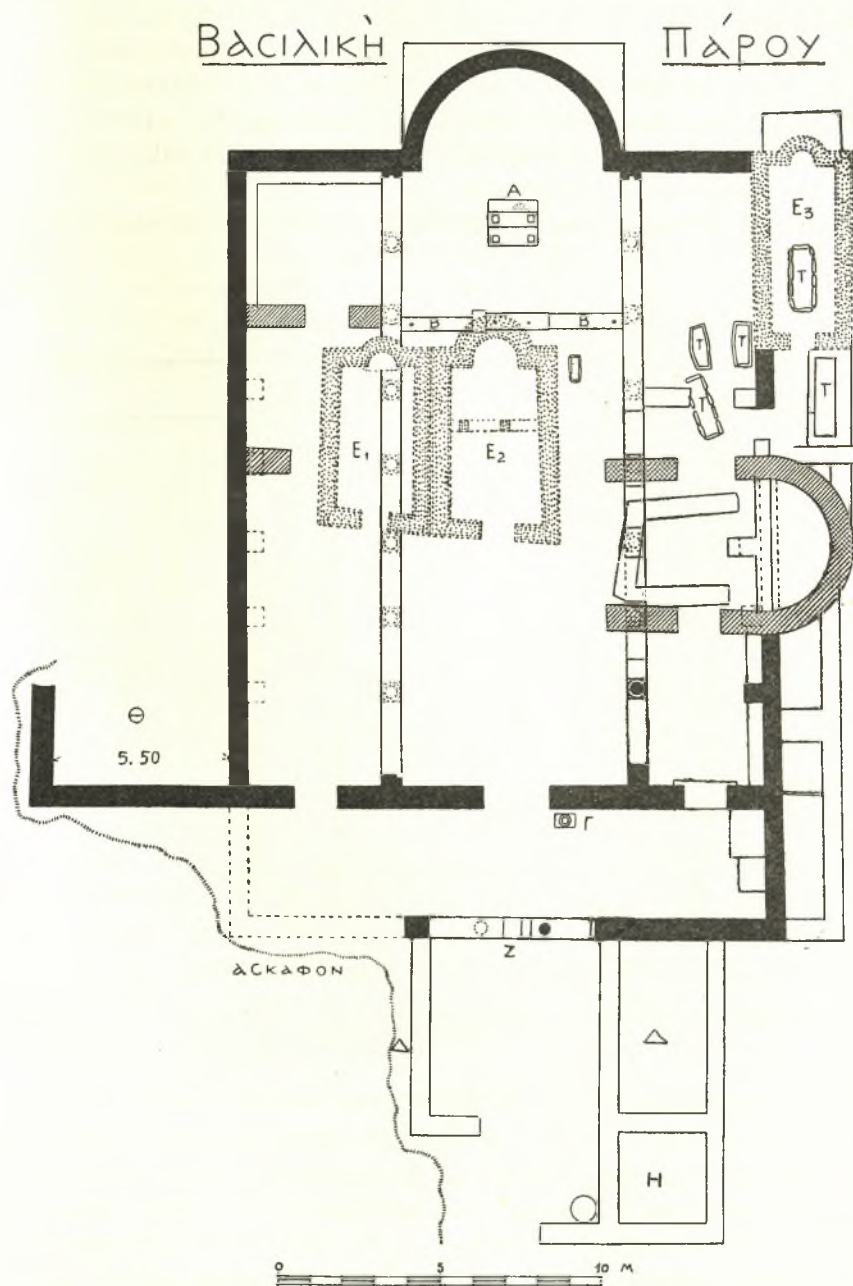

28. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ "ΤΡΙΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ,, ΠΑΡΟΥ

Αί έφετιναί έν Πάρφ άνασκαφαί απέβλεψαν εις τήν συνέχισιν τής άποκαλύψεως τής πέρυσιν έν μέρει άνασκαφείσης παλαιοχριστιανικής βασιλικής εις θέσιν Τρεΐς Έκκλησιές ή Σταυρός. Τής άνασκαφής μετέσχε και πάλιν ή Δρ τής άρχαιολογίας Δις Χαρίκλεια Μπάρλα. Έφέτος έκαθαρίσθησαν άπό τής καλυπτούσης αυτά έπιχώσεως α) τó πρòς Βορράν τού νεωτέρου παρεκκλησίου (εικ. 1, Ε1) τμήμα τού βορείου κλίτους τής βασιλικής β) τó παρὰ τήν βασίλειον πύλην και τόν βόρειον στυλοβάτην άσκαφον παραμείναν τμήμα τού μέσου κλίτους γ) όλόκληρον τó νότιον κλίτος, άπό τής γραμμής τού τέμπλου μέχρι τού νάρθηκος δ) όλόκληρος ó νάρθηξ και ε) προσκίσιματά τина έξωθεν τού νοτίου τοίχου τού κυρίου σώματος τής βασιλικής και τής δυτικής πλευράς τού νάρθηκος. Και τών μèn κλιτών τó έδαφος εύρέθη έστρωμένον διά σκοτεινοχρόων σχιστολιθικών πλακών, ούχι τελείως κανονικού σχήματος, τού δέ έδαφους τού νάρθηκος εύρέθησαν δύο περιόδοι δαπέδου, εκ τών όποίων ή μèn άρχαιότερα ήτο έστρωμένη διά σχιστολιθικών πλακών, ή δέ νεωτέρα διά πηλίνων τετραγώνων πλακών.

Έντòς τής έπιχώσεως εύρέθησαν πανταχού 1) θραύσματα έπιπέδων στρωτήρων κεράμων τής στέγης μετ' άνακεκαμμένων χειλέων (εικ. 2) ώς και ήμικυκλικών καλυπτήρων, 2) τετράγωνοι πλίνθοι πλευράς 0.175 και 0.30 μ. μετὰ διαγωνίων χαραγών ή δακτυλίων χάριν τής καλυτέρας προσφύσεως τού κονιάματος (εικ. 3). Είς τó δυτικόν μέρος τού κατεδαφισθέντος μεταγενεστέρου ναΐσκου Ε1 (εικ. 1) εύρέθη μέγα λευκόν μάρμαρον μετὰ πλειόνων γλυφών (εικ. 4), διαστάσεων $1.67 \times 0.38 \times 0.28$ μ., προερχόμενον άναμφιβόλως εκ περιθύρου. Εύρέθησαν ώσαύτως τεμάχια μαρμαρίνου διατήρητου θωρακίου τού τέμπλου, πάχους 0.08 μ., τού όποίου τó μèn πλαίσιον άποτελείται άπό άμφίγλυφον ταινίαν φέρουσαν έλαφρώς ανάγλυφα φά μετὰ λογχών μεταξύ, τó δέ έσωτερικόν διάτηρητα τετράφυλλα κοσμήματα σχηματιζόμενα δι' έφαπτομένων και διατεμνομένων κύκλων (εικ. 5). Εύρέθησαν ώσαύτως και πώρινοι τραπεζιόσχημοι θολίται προερχόμενοι εκ τών τόξων τών έκατέρωθεν τού μέσου κλίτους κινοστοιχιών.

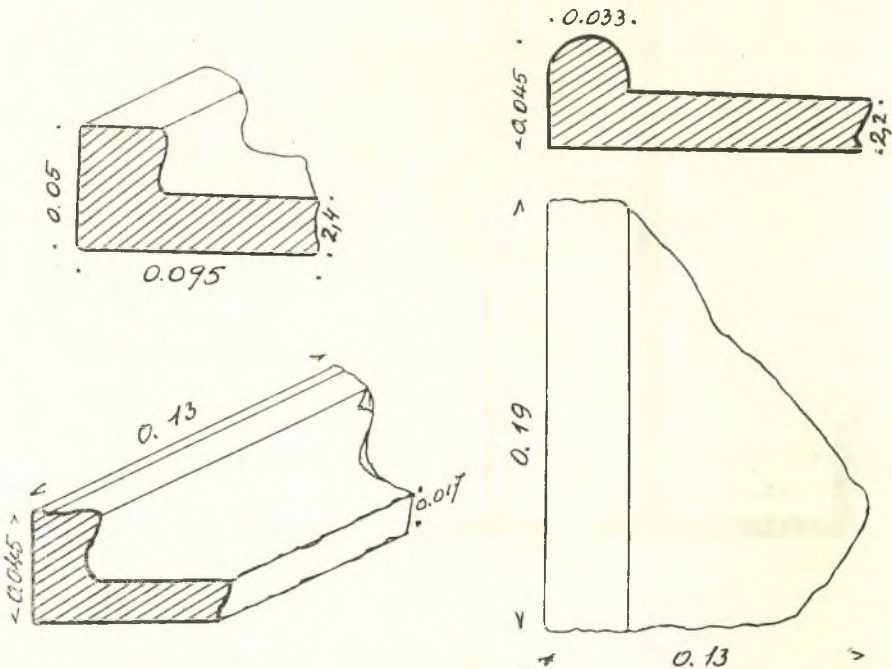
Κατὰ τήν άποχωμάτωσιν τού νοτίου κλίτους εύρέθη, άντικρύζουσα τόν πρώτον άπό Δυσμών κίονα τής νοτίας κινοστοιχίας, όρθογώνιος παραστάς, πλάτους 0.55 και έξοχής 0.71 μ. (εικ. 1). Προσεκτική έξέταση και τών ύπολοίπων τοίχων τών κλιτών απέδειξεν, ότι όρθογώνιοι παραστάδες ύπήρχον

Εἰκ. 1. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς τῶν Τριῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Πάρου

ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς κίονας τῶν κιονοστοιχιῶν ἐπὶ τε τοῦ νοτίου καὶ τοῦ βορείου τοίχου (εἰκ. 1), χρησιμεύουσαι βεβαίως πρὸς ἔδρασιν τῶν ζευκτῶν τῶν ξυλίνων στεγῶν τῶν πλαγίων κλιτῶν τῆς βασιλικῆς. Διεπιστώθη ἐπίσης ὅτι μεταξύ τῶν παραστάδων τῶν τοίχων ὑπῆρχον χαμηλὰ κτιστὰ πεζούλια (ὕψους 0.25 μ.) ἐπεστρωμένα διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ χρησιμεύοντα ὡς καθίσματα διὰ τὸ ἐκκλησίασμα.

Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου κλίτους εὐρέθησαν

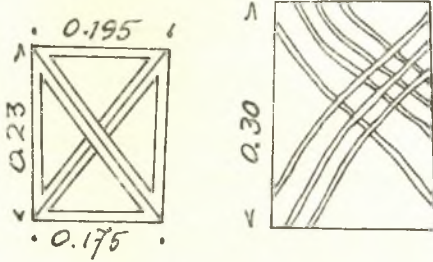
Εἰκ. 2. Στρωτῆρες πήλινοι κέραμοι ἐκ τῆς στέγης.

μεταγενέστεροι ὀρθογώνιοι τάφοι, ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος, πλὴν πηλίνων τινῶν ἀκανονίστων τεμαχίων (εἰκ. 6) φερόντων ἐγχάρακτον τὸ χρῆσμα ἢ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν $\frac{IC}{NI} \frac{XC}{KA}$. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ θραύσματα στομίων καὶ λαβαὶ πηλίνων σταμνῶν, ὡς καὶ βάσεων μεταγενεστέρων λοπάδων, ἐξ ὧν τινες μετ' ἔσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πρασίνης ἢ κιτρίνης γανώσεως.

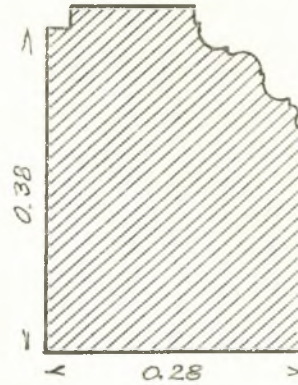
Τοῦ νάρθηκος ἡ ἀποχωμάτωσις ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς συνεχίζετο πρὸς Βορρᾶν ἐπὶ 6.20 μέτρα, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐκάμπτετο πρὸς Ἀνατολὰς σωζόμενος εἰς μῆκος 3.20 μ. (εἰκ. 1). Ἐσχηματίζετο οὕτω παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασι-

λικῆς, χῶρός τις, ἀγνώστου ἀκόμῃ προορισμοῦ. Ἴσως νὰ ἦτο τὸ βαπτιστήριον, ὅπερ συνήθως τοποθετεῖται εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ὁ βόρειος ὅμως καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκος μετὰ τοῦ βορείου ἡμίσεος τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν, καταστραφέντες τις οἶδε πότε. Τέλος ἐσωτερικῶς τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν, παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν, δύο μικρὰ συνεχόμενα διαμερίσματα, διαστάσεων 1.47×1.10 μ. καὶ 1.08×0.83 μ., ἔχοντα τὰ δάπεδά των ἐστρωμένα διὰ κανονικῶν πλίνθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων διατηροῦνται τὰ λείψανα κουρασάνιου πάχους 2-3 ἑκατοστῶν. Ταῦτα θὰ ἐχρησίμευον πιθανῶς ὡς δεξαμεναὶ ὕγρων — ἐλαίου ἢ ὕδατος.

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ νάρθηκος εὑρέθησαν α) μικρὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον ὕψ. 0.14 μ. (εἰκ. 7) β) μαρμάρινος ἀμφικιονίσκος παραθύρου

Εἰκ. 3. Πήλινοι πλίνθοι.

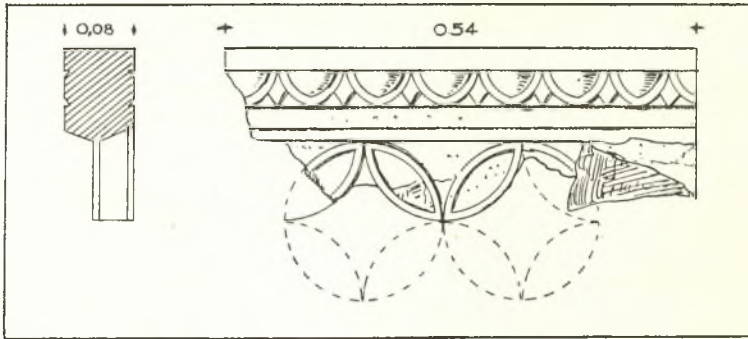

Εἰκ. 4. Τομὴ μαρμαρίνου περιθύρου.

ὕψους 1.60 μ. τύπου ὁμοίου πρὸς τοὺς πέρυσιν ἀφθόνως εὑρεθέντας (Ἔργον 1960, εἰκ. 198) γ) ἰωνικὴ βᾶσις κίονος μετὰ πλίνθου, ὕψους 0.23 μ., καὶ δ) δύο τμήματα καμπύλου θωρακίου ἐκ τοῦ ἐξώστου τοῦ ἀμβωνος (πίν. 147α), ὅμοια πρὸς τὰ πέρυσιν εὑρεθέντα (Ἔργον 1960, εἰκ. 201) καὶ τέλος ε) ὀρθογώνιον θωράκιον τέμπλου (πίν. 147β) διαστάσεων 0.58×1.08 μ., κοσμούμενον δι' ἀναγλύπτων τετραφύλλων σχηματιζόντων σταυρόν.

Λίαν ἐνδιαφέρον εὑρημα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς τοῦ νάρθηκος ἀπετέλεσαν δύο μικρὰ μαρμάρινα τεμάχια φέροντα ἐσωτερικῶς κοιλότητα ἐπὶ δὲ τοῦ ἄνω χείλους των ὀριζοντιῶς καὶ κατακορύφως λείψανα ἐπιγραφῆς. Τὰ τεμάχια ταῦτα διεπιστάθη ὅτι ἀνήκον εἰς τὴν λεκάνην ἀγιασμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐβάσταζεν ἡ πέρυσι, παρὰ τὴν βασιλείον πύλην κατὰ χώραν εὑρεθεῖσα ὠραία μαρμαρίνη βᾶσις (πίν. 147γ), ἡ φέρουσα ἀνεστραμμένον «αἰολικόν» κιονόκρανον. Διὰ τῶν εὑρεθέντων τεμαχίων ἀποκαθίσταται πλήρως τὸ σχέδιον καὶ αἱ διαστάσεις τῆς λεκάνης, ἥτις εἶχεν ἐξωτερικὴν μὲν διάμετρον 0.395 μ.

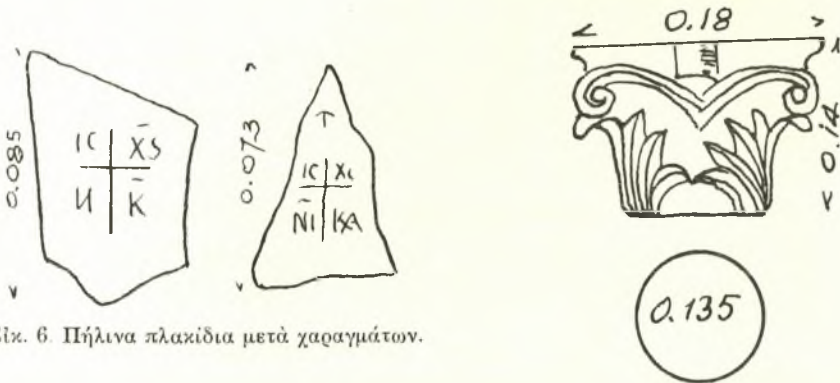
βάθος δ' ἐσωτερικὸν 0.145 μ. Ἡ λεκάνη ἔφερεν, ὡς συνήθως, χαραγμένην ἐπὶ τε τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ χεῖλους καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν κατακορύφων παρειῶν αὐτῆς ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας διεσώθησαν τὰ γράμματα ὀλίγων

Εἰκ. 5. Θραῦσμα ἀμφιγλύφου θωρακίου τῆς βασιλικῆς τῆς Πάρου.

μόνον λέξεων (ΠΥΤΩ — ΜΟΥ — ΙΤΙ — ΤΥΑΝ). Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν δὲ παρέχει ἀναπαράστασιν ὁλοκλήρου τῆς λεκάνης ἀγιασμοῦ μετὰ τῆς βάσεως αὐτῆς.

Πλὴν τοῦ κυρίως σώματος τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ νάρθηκος ἠρευνήθησαν ἐφέτος καὶ τὰ πρὸς Νότον καὶ πρὸς Δυσμὰς προσκτίσματα. Οὕτω ἔξω τοῦ

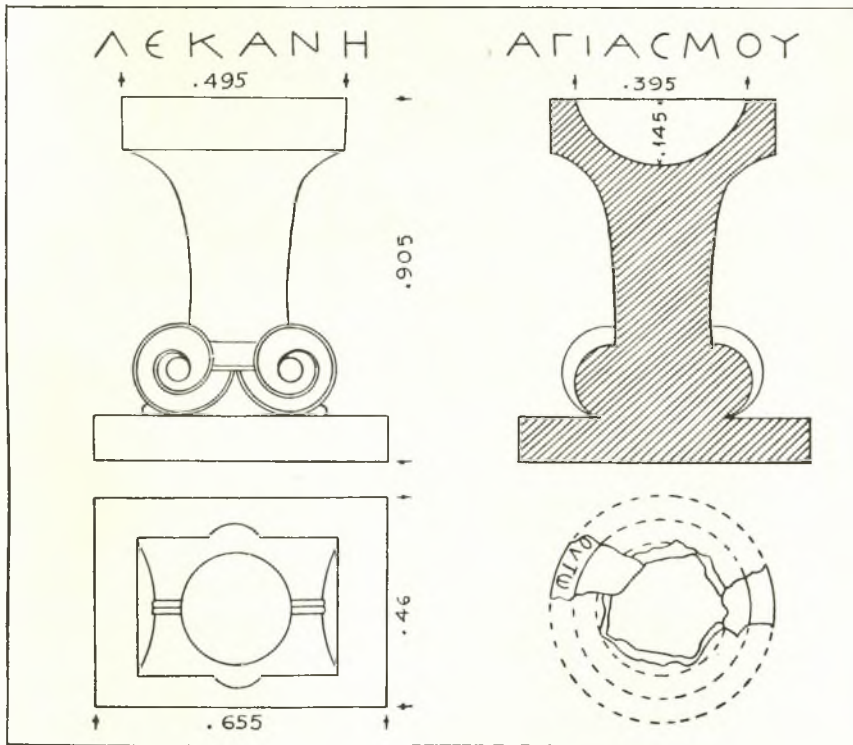

Εἰκ. 6. Πήλινα πλακίδια μετὰ χαραγμάτων.

Εἰκ. 7. Μικρὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον

τοίχου τοῦ νοτίου πλαγίου κλίτους τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθησαν μεταξὺ τοῦ μεταγενεστέρου ἀψιδωτοῦ κτίσματος (εἰκ. 1) καὶ τοῦ νάρθηκος δύο συνεχόμενα στενομήκη ὀρθογώνια διαμερίσματα, χωριζόμενα διὰ παχέος (1.00 μ.)

τοιχοῦ. Οἱ τοῖχοί των ἔφερον ἐπίχρισμα ἀλλ' ὁ προορισμὸς των παραμένει ἀδελος (πίν. 148α). Τοῦ δυτικωτέρου ἐξ αὐτῶν ἡ δυτικὴ πλευρὰ κλείεται διὰ σχιστολιθικῆς πλακῆς 1.25×0.50 μ. καὶ πάχους 0.07 μ. τὸ δὲ δάπεδον ἀμφοτέρων εἶναι ἐστρωμένον δι' ἀκανονίστων σχιστολιθικῶν πλακῶν. Πάντως τὰ κτίσματα ταῦτα εἶναι μεταγενέστερα τῆς βασιλικῆς· διότι εἶναι ἀσυμμέ-

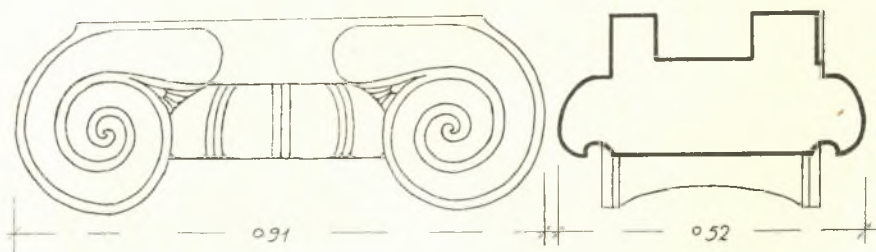
Εἰκ. 8. Λεκάνη ἁγιασμῶ εὐρεθεῖσα κατὰ χώραν ἐντὸς τοῦ νάρθηκος καὶ εὐθὺς παρὰ τὴν βασιλείον πύλην.

τρως πρὸς τοὺς τοίχους τῆς τοποθετημένα καὶ οἱ τοῖχοί των δὲν συνδέονται ὀργανικῶς πρὸς τοὺς τοίχους τῆς βασιλικῆς.

Τελευταία τις ἐργασία ἀποχωματώσεως ἐγένετο πρὸς Δυσμὰς τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 1), ἔνθα πέρυσιν εἶχον ἀποκαλυφθῆ οἱ τοῖχοι δύο πυργοειδῶν προσκτισμάτων βαίνοντες καθέτως πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ νάρθηκος. Ἐκ τῶν τοίχων τούτων ὁ μὲν βόρειος, προχωρῶν κατὰ 6 μ., κάμπτεται πρὸς Νότον κατ' ὀρθὴν γωνίαν σχηματίζων εἶδος τι παραστάδος, μήκους 1.55 μ., τῆς ὁποίας ἡ νοτία παρεῖα ἦτο ἐπενδεδυμένη διὰ μαρμαρίνης πλακῆς. Τοῦναντίον οἱ δύο νότιοι τοῖχοι προχωροῦν πολὺ περισσότερον (8.65 μ.) σχηματίζου-

δὲ δύο συνεχόμενα διαμερίσματα, ὧν τὸ ἕν, μεγαλύτερον, εἶναι προσκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος (ἔσωτερικοῦ μήκους 2.80 μ.). Ὁ κλείων τὸ ὀρθογώνιον δυτικὸς τοῖχος προεκτείνεται πρὸς Βορρᾶν ἐπὶ μήκους 1.87 μ., εἰς δὲ τὴν σχηματιζομένην ἐκεῖ ὀρθὴν γωνίαν εὐρέθη ἔσωτερικῶς τὸ κατώτερον μέρος πίθου (;) διαμέτρου 0.76 μ.

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τῶν ὑστερωτέρων καὶ εὐτελεστέρων τούτων κατασκευῶν, αἵτινες δυνατόν νὰ ἀπετέλεσαν βοηθητικούς χώρους μεταγενεστέρας χρήσεως, εὐρέθησαν τεμάχια πλακοστρώσεως, γωνιαῖον τεμάχιον κορινθιάζοντος κιονοκράνου, μικρὸν τεμάχιον διατρήτου θωρακίου καὶ πλείστα τεμάχια πλίνθων καὶ κεράμων τῆς στέγης, ἰδίᾳ ἐπιπέδων στρωτήρων μετ' ἀνακεκαμμένων χελιδάνων.

Εἰκ. 9. Πρόσοψις καὶ τομὴ τοῦ ἀρχαίου ἰωνικοῦ κιονοκράνου, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή τοῦ Ἀρχιλόχου.

Ἀποδειχθέντος ὅτι τὰ πρὸ τοῦ νάρθηκος προσκτίσματα εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα τῆς βασιλικῆς, προκύπτει ὅτι ἡ ἀρχικὴ πρόσοψις τῆς βασιλικῆς ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Κατωπολιανῆς ἥτοι ἔφερον ἐν τῷ μέσῳ ὡς κυρίαν εἴσοδον τρίβηλον (πίν. 148β), ὑπεράνω τοῦ οὐοίου θὰ ἠνοίγετο τρίλοβον παράθυρον, δεδομένου ὅτι εὐθὺς πρὸ τοῦ τριβήλου εὐρέθη ὁ μνημονευθεὶς μαρμάρινος ἀμφικιονίσκος παράθυρου.

Σημειώομεν ἐν τέλει ὅτι κατόπιν τελειοτέρου καθαρισμοῦ ἡ ἀρχὴ τοῦ 2ου στίχου τῆς πέρυσιν ἐπὶ ἀρχαίου ἰωνικοῦ κιονοκράνου (εἰκ. 9 καὶ πίν. 149α.β) εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀρχιλόχου ("Ἔργον 1960, σ. 185) πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ: *Τὸ Δόκιμος καὶ οὐχὶ Εὐδόκιμος*. Οὕτως ἡ ὄλη ἐπιγραφή ἔχει ὡς ἑξῆς:

*Ἀρχιλόχος Πάριος Τελεσικλέος ἐνθάδε κεῖται
Τὸ Δόκιμος μνημίον ὁ Νεοκρέωντος τόδ' ἔθηκεν*

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Καμπύλα ανάγλυπτα θωράκια ἐκ τοῦ ἄμβωνος.

β. Θωράκιον τοῦ τέμπλου.

γ. Λεκάνη ἀγιασμοῦ.

α. Τὰ νοτίως τοῦ σώματος τῆς βασιλικῆς διαμερίσματα.

β. Ὁ νάρθηξ τῆς βασιλικῆς τῆς Πάρου με̐ ἓνα τῶν κίωνων τοῦ τριβήλου.

α. Τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀρχιλόχου ἰωνικὸν κιονόκρανον.

β. Ἐπιφάνεια τῆς φερούσης ἐγκοπὴν πρὸς στερέωσιν ἀναγλύφου ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κιονοκράνου τοῦ Ἀρχιλόχου.